

«Ёшларни мустақил фикрлашга ўргатиш ва ўз устида мустақил ишлашни ташкил этишнинг педагогик асослари»

Muallif: п.ф.н. Б.Қоюмов, ўқит. З.Абдуназарова
Yaratilgan: Ангрен-2005
Kategoriya: Педагогика
Bo'lim: Педагогика
Institut: Тошкент вилоят давлат педагогика институти
Fakultet: Педагогика
Kafedra: Умумий педагогика ва психология
Elektron fayl turi: RAR
Elektron fayl hajmi: КБ

АННОТАЦИЯ

Маъруза матнида мустақил фикрлашнинг табиий асослари, мантийийлик ва фикр юритиш мустақиллиги интелект ва мустақил фикр юритиш лаёжати масалалари. Тафаккурни ривожлантирувчи дидактик сөйинлар ва услублар, мантийий фикрлаш ва мустақил сөзлаш мақорати, мустақил фикрлашнинг ижтимоий моқияти асослари ёритиб берилган.

Мундарижа

1. Мустақил фикрлаш – давр талаби.
2. Мустақил фикрлашнинг табиий асослари.
3. Мустақил фикр ифодаси ва мантийийлик.
4. Тафаккурни ривожлантирувчи дидактик сөйинлар ва услублар.
5. Интелект ва мустақил фикр юритиш лаёжати.
6. Сөз фаолиятида мустақил фикрни тарбиялаш

«Ёшларни мустақил фикрлашга ўргатиш ва ўз устида мустақил ишлашни ташкил этишнинг педагогик асослари»

Мавзу: №1 Мустақил фикрлаш – давр талаби.

Мавзу: №2 МУСТАЁИЛ ФИКРЛАШНИНГ ТАБИИЙ АСОСЛАРИ

Мавзу: №3. Мустақил фикр ифодаси ва мантикийлилик.

Мавзу: №1 Мустақил фикрлаш – давр талаби.

Режа:

1. Президентимиз И.Каримовнинг Ёзбекистон XXI асрга интилмоўда асарида мустақил фикрловчи эркин шахс тарбияси муаммоси.
2. Биз барпо этаётган жамият, иктисодий, сиёсий йўналишлардаги эркинлаштириш ва миллий мафкурамиздаги бош ҳоаялар.
3. Бунёдкорлик ҳоаяси ва эркин шахс тарбияси.

Фойдаланилган адабиётлар.

- 1.И.А.Каримов. «Баркамол авлод Ўзбекистон тараккиётининг пойдевори». Т.1999 йил.
- 2.И.А.Каримов. «Ўзбекистон XXI асрга интиломда»Т.1999й.
- 3.В.П.Беспалько. Слагаемые педагогической технологии. М.:1989.
- 4.Н.Н.Азизходжаева. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. Т.2003й.
- 5.Б.Л.Фарберман. Олий укув юртлирида укутишнинг замонавий усуллари. Т.2002.
- 6.Н.Сайдахмедов. Янги педагогик технология:тахлил, таъриф, мулохазалар. Т.2000.

Маълумки, жамиятимиз тараккиётда шахс, унинг дунёкараши, асосий роль сөйнайди. Таникли физик олими Т.Эдисон цивилизациянинг мухим вазифаси инсонларни фикрлашга сөргатишдан иборат деб баҳолайди. Бинобарин, сөзбек модели, унинг асосий ижтимоий, сиёсий, иктисодий, маънавий-маърифий йосналишлари республикамизда бозор иктисодиётига асосланган демократик жамиятни барпо этишга каратилган экан, мустикал фикрловчи эркин шахс концепциясини амалга ошириш узлуксиз таълим тизимининг бош максадидир. Айнан, мустикалликимизнинг илк кунларидан бошлаб давлат бош ислохатчилиги асосида бош максадга эришиш йоселида узлуксиз таълим тизими тубдан ислох килиш бошланди. Призедентимиз И.А.Каримов «Таълим тизимни ислох килмай туриб онгни тафаккурни сөзгартириб боселмайди, онгни тафаккурни сөзгартирмай эса биз косзлаган озод, обод ватанни барпо этиб боселмайди», деб билдирган фикрларида демократик жамиятимизни барпо этишнинг асосий омилини ёритиб берди.

Ушбу йосналишда таълим тизими замонавий талаб асосида бунёд этилди, узлуксиз таълим тизимини Давлат таълим стандарти, унинг заманида янги авлод адабиётлари яратилди, таълим жараёнини демократлаштириш, инсонпарварлаштириш бош масала булиб колди Бозор иктисодиёти асосланган эркин, демократик жамият барпо этар эканмиз, унинг аъзоси мустикал фикрловчи эркин шахс боселиши давр такозасига айланди. Айнан таълим жараёнида сөкувчиларнинг мустикал тафаккурини шаклантириш умумжамият, глобал муаммога айланганлиги хаммага маълум. Шу боис янги педагогик технологияларни таълим-тарбия жараёнида косллаш, эски тоталитар давр сөкитишнинг самарасиз усулларида, сөкувчи шахсига муносабатидан воз кечиш, таълим-тарбия самарадорлигини сөкув машъулотларининг натижалари асосида таълим жараёнига бахо бериш, давлат таълим стандарти мезонларини сөзлаштиришга эришиш дидактик жараёнда янгича бурулишни косрсатмокда.

Мавжуд ижтимоий талаблар асосида бугунги кунда дидактик жараёнда оқувчи тафаккурини шакллантириш боскичларини, унинг педагогик асослари, мушаккил тафаккур шаклланиш омилларини илмий педагогик, психологик нуқтаи назардан талкин этиш педагогик технологияларнинг шахс дунёкарашини шакллантиришдаги муҳиятини ёритиб беради. Психолог олим Р.Қадинова ташки олам объектлари ҳақида оёлаш ва тафаккур жараёни ҳақида фикр юритиш сёртасида принципитал фарк борлигини таъкидлайди. Бинобарин, ҳар бир педагог оқувчи шахсининг тафаккур жараёни шаклланиш боскичи, ҳар бир оқув машъулотида ёки тарбиявий жараёнда эришилган натижаларни рефлектор ёки ментал тафаккур доирасида шакланганлигини аниқлай олиши лозим. Аввалом бор рефлектор ва ментал тафаккур ҳақида сёз юритаёлик. Психолог олим, В.И.Городкин ташки материя объектлари ҳақидаги фикрларни рефлектор тафаккур, фикрлар ҳақидаги фикрларни эса-ментал тафаккур деб атайди. Айнан мана шу ментал тафаккур сёз-сёзини камолатга етказишни онгли равишда амалга оширишнинг муҳим шартидир. Ментал тафаккурсиз инсонни камолатга етказиш фақат унинг онгига ташки таъсир сётказилаётган вақтдагина содир бўлади! Демак, фақат оқувчида ментал тафаккур шаклангандагина ташки ҳолатларга қарам бўлмаслик, сёз-сёзига ишонч ва ички хотиржамлик каби хусусиятларини таркиб топтиради. Призедентимиз И.А.Қаримов Ёзбекистон ХХ1 асрга интилмоқда номли асариди фуқаролик жамиятимизга мос эркин, шахс концепциясини ёритиб берди.

Булар: 1.Эски тоталитар мафкурадан холи

2.қуллик мутелиқни тан олмайдиган;

3.Ижтимоий зулмдан озод;

4.Сёз қак қуқуқини танлаш;

5.Сёз қуқи, ва имқониятларига ишонган;

6.Сёз фикри ва дунёқарашларига эга бўлиб атроф борлиққа сёзининг қарашлари асосиди холисона тахлил қилувчи;

7.Салбий ҳислатлардан озод, эзгу ниётли инсон.

Айнан республиқамиз узлуқсиз таълим тизимида оқувчи шахсини тарбиялаш, унинг мақсад вазиқалари, мазмун, услуб ва шакллари ушбу концепция асосиди амалга ошириш давр талабидир.

Юқориди қайд этганимиздек, таълим жараёни педагогик технологиялар асосиди ташкил этиш оқувчи шахсининг ментал тафаккурини шакллантиришга имқон яратади.

Педагогик технологиянинг республикамизда глобал муаммога айланаётганлиги кам айнан мана шунда.

Келинг, таълим технологияси жараёнида оқувчиларнинг рефлексор тафаккури шаклланиш боскичидан ментал тафаккур паёнасига эришиш боскичларини ва улар оёзига хос шахс дунёкарашини шаклланишидаги мохиятини талкин этайлик.

Маълумки, оқув элементларини оқувчилар томонидан оёзлаштириш инсон томонидан олдин оёзлаштириб олинган ахборотлар ёрдамида амалга оширилади. Ахборотлардан фойдаланиш характериға караб фаолиятнинг икки кюеринишини фарклаш мумкин: номахсулдор ва махсулдор. Уларнинг фарқи шундан иборатки номахсулдор фаолиятида оқувчи оёзига маълум бёелган кáракат коидаларидан фойдаланади ва бу жараёнда хеч кандай янги ахборотлар юзага чикмайди.

Махсулдор фаолиятни бажаришда оқувчи доимо янгиликка дуч келади, янги ахборотлар оёзлаштирилади.

Оқувчи шахси оқув элементларини оёзлаштириш фаолиятини россиялик таникли олим В.П.Беспалько гоёси асосида куйидаги тёрт даражага бёелиш мукин:

1.даража: педагог кюерсатмаси асосидаги харакат.

Оқув материали билан танишув па³/4онаси.

П.даража:Оқувчиларнинг хотиралари асосидаги фаолият.

Ш.даража:махсулдор фаолиятнинг эверестик даражаси;

1У.даража:фаолиятнинг янги кирраларини тадкик килувчи махсулдор харакат, яъни фаолиятнинг ижодий даражаси.

Оқувчи ёки талабаларнинг оёзлаштириш даражасини аниклаш учун муносиб тестлар,саволлар топшириклар педагоглар томонидан ишлаб чикилади ва амалга тадбик этилади.

Айнан таълим жараёнида оқув элементларини оёзлаштиришда, оқув фаолиятини Ш, У 1 боскич даражаларига кюетариш шахс ментал тафаккурини шаклланишиға замин яратади. Ушбу тажрибаларға асосланган холда талабалар аудиториясида тест, коллокиум, назорат саволлари, назорат топширикларини ишлаб чикишда таълим мазмунини узлаштиришнинг мантикан кабул килиш ва ижодий фаолият даражаларига эътибор бериш назорат боскичининг асосий мезонлари деб белгиладик.Айнан ушбу мезонлар курсаткичи таълим самарадорлигининг махсулдор ёки номахсулдорлигини хамда педагогларимизнинг иш фаолиятининг дидактик максадларға эришган

даражасини курсатмоқда. Кафедра услубий бирлашмаларида талабалар билимини назорат килувчи саволлар, топшириклар, тестлар мажмуасини пухта куриб чиқиш, уларнинг самарадорлигига баҳо бериш муҳим аҳамиятга эга.

Бинобарин, машҳур рус ёзувчиси Л.Н.Толстой инсон билимларини сезлаштириши хақида шундай ёзади «Билим шунда хақиқий билимга айланади, қачонки, у хотира кучи билан эмас, балки сөз фикр кучи билан эришилган бўлса». Демак, укувчиларда фикр кучи орқали таълим мазмунини узлаштиришга йуналтириш педагогик технологияларнинг бош масаласидир бинобарин, талабалар маънавий юксалишининг асосий омили мустақам билимга бўлиқ..

Ақл фаҳат инсонгагина ҳос бўлган ту²ма хувват – руқий куч билан бў²лиқдир.
Абу Наср Форобий

Мавзу: №2 МУСТАЁИЛ ФИҚРЛАШНИНГ ТАБИЙ АСОСЛАРИ

Режа:

1. Мустақил тафаккурни шаклланиш омиллари.
 - а) Хайратланиш, завхланиш, хизихиш.
2. Тафаккурни шаклланишида хотранинг роли.
3. Яхши хотира ва мустақил фикрлаш.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. И.А.Каримов. «Барқамол авлод Ўзбекистон таракқиётининг пойдевори». Т.1999 йил.
2. И.А.Каримов. «Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда»Т.1999й.
3. В.П.Беспалько. Слагаемые педагогической технологии. М.:1989.
4. Н.Н.Азизжоджаева. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. Т.2003й.
5. Б.Л.Фарберман. Олий укув юртлирида укутишнинг замонавий усуллари. Т.2002.
6. Н.Сайдахмедов. Янги педагогик технология: таҳлил, таъриф, мулоҳазалар. Т.2000.

Биз юқорида тарбияланган ва тарбияланадиган фикр тоеўрисиди мулоҳазалар юритдик. Лекин қар хандай тарбия ёқи таълим маълум маънода маҳсус шароитлар яратиш, унга тарбияланувчини жалб этиш, хизихтиришни таҳозо этади. Яъни, тарбияланган фикрдаги жаъмики сифатлар орттирилган бўлиб , улар маълум ваҳт, куч, қаттоқи, мабла² талаб хилади.

Лекин шуни алоқиди тақидлаш лозимки, аслиди фикрлаш – табиий нарса, қунки у инсонинг табиий интилишлари ва эқтиёжларига асосланади. Шунинг

учун дам биз мустахил фикрлашнинг табиий асослари, реал, ташхи муцитга унчалик бо²лих бўлмаган жиқатлари борми, деган саволга жавоб хидириб к'рамиз.

Ҳайратланиш, завхланиш. Бу миссиёт Сизга таниш, аллбатда. Биз бирор нарса ёки воқеанинг гувоҳи бўлсангиз, у бизда миссиёт, хизивчанлик уй²отса, биз ҳайратланиб, «Бу нима экан, чиройли, ²алати, бошхача-я?» дея ҳаяжонланамиз, завхланамиз. Айнан ана шундай ҳайратланиш-фикрлашимизнинг дастлабки турткилари, мисобланади. Ҳайратланишнинг табиийлиги шундаки, биз к'зимизни жозиба таратувчи объектдан олиб ҳочиб кетишимиз хийин, яхши, бизга теран хизихиз уй²отган предметни аллбата, ушлаб к'рамиз, унинг сифатини вужудимиз билан ҳис қилгимиз келади.

Ҳайратланувчи, фикр ёки аҳл доимо эгасини зийрак бўлишга, бефарҳ бўлмасликка ундай олади. Айниҳа, ёшликнинг ҳайратсиз тасаввур ҳилиш хийин. Тасаввур ҳилинг, р'парангизда лоҳайд, бефарҳ, инерт бир одам турибди. Сиз унга 'зингиз ихтиро қилган ажойиб нарсанингизни қуйиниб, иштиёҳ билан к'рсатиб тушунтирмоҳдасиз. Лекин уни сизнинг ихтироингиз ҳайратлантормади, к'злари совух, юзлари сокин, умуман, ҳаёли бошха ерларда. Аҳир 'ша болага кейинги сафар маҳ нарсани к'рсатмайсиз, т'рими? Бундан қимга зиён бўлади. Аллбатта, унга. Агар орамизда шундайлар бўлса, уларга ёрдам бериш зарур. Чунки шундай кетаверса, бу бола бора-бора умуман маънили гапириш, бирор нима т'рисида 'йлаш, фикрлашдан йироқлашиб бораверади. Ёш уқангиз тиним билмасдан, 'йинчоқларини тинмай тимирскласа, улоқтирса, яна янгисини талаб ҳилаверса, олиб берган 'йинчо²ингизни пачоқлаб, ичидаги металларини ҳувониб к'злари ёниб, гапираётган бўлса, уни ҳаттиҳ қойиманг, чунки бу - ҳайратнинг табиий к'риниши. Психологияда бир инстинкт т'рисида к'п гапирилади, бу - «Бу нима? – ориентировка инстинкти» бўлиб, одам диҳхатини беихтиёр тарзда нарсалар ва модисаларга й'налтирилади. Ҳайратланишнинг физиологик механизми дам айнан шу инстинкт асосида намаён бўладиган рефлекс мисобланади.

Ҳайратланишнинг юҳориҳ босҳичи ва мураккаброҳ к'риниши бола фаол тарзда гапириб, атрофдагиларга тинмай турли ҳил саволлар бера бошлаганда намаён бўлади. Масалан, 3 ёшдан кейин бола қатталарга мадеб «Бу нима?», «Нега?», «Кейинчи?» саволлари билан муҳожат ҳилаверади. Айнан шу саволлар замирида интеллект – фикрлашнинг ривожланишига туртки ётади. Демак, маҳ бир саволга 'ринли, батавсил жавобни ололган бболанинг фикрий доираси қенгайиб, аҳлфаросати тиниҳлашиб бораверади.

Ҳизивчанлик. Бу - ҳайратланишга нисатан сал бошхачароҳ, мураккаброҳ бўлиб, у нарсалар, улар билан бо²лих муаммоларга ҳаратилади. Демак, ҳайратланишда одам 'з диҳхатини беихтиёр тарзда объектга ҳааратса, хизивчанлик унга нисбатан ихтиёрий, ҳарактерга эга бўлган жараён. Шунинг учун дам бир бола самолёт, ракеталарга хизихса, бошҳаси – осмон жинсларига, нега эрталаб ҳуёш қихиши- ю, қечҳурун ой қихиши билан хизихади. Демак, бу дам маҳ биримиздаги табиий заҳира – эҳтиёж бўлиб, унинг ҳондирилиши фикрларимизни тиниҳлаштириб, ҳарашларимизни қенгайтиради.

Аслида агар атрофимизга диҳхат билан назар ташлайдиган бўлсак, бизни хизихтирадиган нарса ва модисаларнинг 'зи жуда қп. Лекин шундай бўлса дам ён атрофдагиларнинг айримларигина биз «ота хизивчан, жонсарак» деб таърифлаймиз, лекин баъзан «маҳ нарсага тумшу²игни тихаверма» деган таънани дам эшитиб ҳоламиз. Нима бўлганда дам 'ша хизивчан бола нима учун айнан шу нарса уни хизихтираётганлигини англаса, аллбатта, тушунчалари заҳирасини бойитиб боради ва фикрлари дадил бўлиб боради. Демак, сизни мама нарсак тенг хизихтирса, бундан ҳавортирланманг, аҳлу-онгингиз барибир, уларнинг орасидан лаёҳатингиз ва ихтидорингизга мос келадиган объектларни танлаб олади.

Ишонтириш. Ёки атайлаб хизихиш уй²отиш. Бу шарт аслида шахсинг 'зига эмас, баки уни 'раб турган яҳинлари, бошҳаларга алоҳадор. Қатталар бола онгига, унинг миҳсига шундай ²ояни ҳуйиб х'йишлари мумкинқи, бола уни 'рганмасдан, у маҳида 'йламасдан туролмайди. Масалан, отаси йирик олим бўлган бола учун уй шароити, отасининг тинимсиз қундалиқ меҳнати, қитоб мутоала ҳилишлари шундай ижодий муцит сифатида

таъсир хилиши мумкинки, у беихтиёр китобнинг хадрини бошхача идрок хиладиган, 'хиш -маёт мазмуни эканлигини англаб, шунга ишониб холади. Бу болани кейинчалик мактабга бориб, маълум тартиб хоидалар тизимида тарбиялаш, айнихса, китобга муцаббат, фикрлашга ундаш унчалик хийин бўлмайди. Бу фарзанд хонида олимликка эмас, балки бирор мунарга профессионал мойиллик бўлиши мумкин, лекин малиги ишонтириш шароити уни 'хишга, хунт хилишга, манба хидиришга, мустахил 'з устида ишлашга туртки бўлгани сабабли ундан яхши махоратли касб эгаси етишиб чихади.

Демак, фикрлаш учун муцит, шарт-шароит деганда, дам табиий (майратланиш, хизихувчанлик, ишонтириш каби), дам атайлаб яратилган шароитлар (бо'ча тарбияси, маҷалла, х'ни-х'шни билан мулохот, мактаб таълим ва тарбияси каби) мажмуини тушунишимиз керакки, улар шахсдаги фикрлаш жараёнини маълум й'налишда ривожланиб боришини таъминлайди.

Билиш жараёnlари. Мустахил фикрлашнинг табиий асосларига дар бар инсон маёт ва руциятининг ажралмас хисми бўлган, уни атроф-муцитни билишини таъминловчи психологик жараёнларни дам тушунамиз. Бу жараёнлар хисха молда **билиш жараёнлари** деб аталиб, уларга биздаги сезгилар, идрок хилишимиз, хаёл ва тасаввур хилишимиз, диххат ва хотира киради. Уларнинг барчаси учун умумий хусусиятлар шуки, улар биринчидан, реал борлихни билишимиз, унинг турли хусусиятларимизни англашимишга имконият беради; иккинчидан, уларнинг барчаси биздаги олий асаб тизими функцияси ва миямиз фаолияти билан бевосита бо'лих, учинчидан, улар тафаккур жараёнларининг асоси мисобланади ва англашгани билан характерланади.

Масалан, агар сезгилар нарса ва модисаларга хос бўлган айрим-алоқиди хоссаларни (ранглар, таъм, мид, товушлар ва маказо) миямизда акс этишни таъминласа, идрокда бу хусусиятлар яхлит ва умумлашган тарзда акс этади. Масалан, мусихани яхлит эшитиб идрок хиламиз, фазо ва вахтни идрок хиламиз ва м-зо.

Д и ш ў а т – борлихдаги барча нарса ва модисалар орасида биз учун амамиятли ва муцимларига бевосита онгимизни й'налтириш функциясини бажарса, хаёл ва тасаввурлар илгари идрокда бўлган ва бўлиши мумкин бўлган нарсаларни 'зида акс эттиради. Шунинг учун дам биз эртак хадромонлари образларини тушунамиз ёки фантастик бирор мижояни к'з 'нгимизда гавдалантира оламиз. Лекин юхорида таъкидланган жараёнларнинг барчаси онсон эштиёжлари ва хизихишларига алохаси бор ва уларнинг ичида бизнингча, муцимлари миямизда муцрланиб холади ва улар билан келажакда ишлашимиз, яъни уларнинг мохияти махида фикр юритишимиз ва хулосалар хилишимиз мумкин бўлади.

Демак, барча билиш жараёнларнинг орасида **хотира** алоқиди 'рин тутаркан. Шунинг учун дам биз хотиранинг фикрга алохадорлиги т'рисида алоқиди т'хталиб 'тамиз ва уни тарбиялаш й'ллари бўйича твсиялар, машхлар берамиз.

Фикрлаш в хотира. Биз к'пинча хотирамизнинг ёмонлигидан шикоят хиламиз. Лекин хотиранинг бизнинг ёмон фикрлашимиздан келиб чихишини билмаймиз. К'пинча бирор ишни уддасидан чихмасак, «Афсус хаёлимдан к'тарилибди, эсимдан чихибди», деб 'зимизни охламохчи бўламиз. Лекин бу ерда гап фахатгина хотира ёки бошхача хилиб айтганда, к'рган кечирганларимизни эслаб қолиш, эсда сахлаш ва керак бўлганда эсга тушириш билан бо'лих мураккаб жараёнда бўлмай, балки бизнинг 'зимизда, тафаккуримизга дам бо'лихлигини унутмаслигимиз керак.

Т'ри, биз идрок хиладиган дар хандай маълумот бевосита сезги органларимиз орхали мияга юборилади, у ерда хайта ишловдан 'тгач, хотирада сакланади. Сахланиш вахтига ва эсда олиб қолиш махсадига к'ра, эслаб холи хисха муддатли ёки узих муддатли бўлиши мумкин. Бир марта идрок хилиш воситасида маълум маълумотни «музир» эсда сахлашимиз зарур бўлса, хисха муддатли хотира ишлай. Масалан, хаммага персонал компьютерларда бирор текстни териш билан бо'лих иш таниш бўлса керак. Бегона ишни машинага киритаётганда, уни тезрох машина хотирасига юклаш учун мазмунига умуман эътибор бермаган молда, музир к'зимиз билан идрок хилган бўлакчанигина эслаб, 'шани терамиз. Энди бирор маълумотни биз агар имтоқон топшириш, олий 'хув юртига кириш учун 'злаштираётган бўлсак – чи7 унда бизнинг ушбу маълумотга муносабатимиз жиддийрох

б'либ, керак б'лса, у ёки бу материални хайт-хайта дам 'хиб, эслаб холишга маракат хиламиз. Хотиранинг бундай тури узох муддатли хотира деб аталиб, у онгли, махсадли фаолиятимиз ва хаётимизнинг асосини ташкил этади. Сиздаги мавжуд тажрибанинг асосини ҳам узох муддатли хотира ташкил этади. Шундай экан, мар биримиздаги 'ша со²лом, эркин, мустахил фикрнинг дам психологик механизми асосида узох муддатли хотира ётади, десак б'лади. Хотирамиз бизга зарур инфармоцияни т'плаб. 'злаштириб, керак б'лганда, 'з зақирасидан чихариб, тиклаб бериши онгли фикрлашимиз учун жуда зарур.

Хотира ва ахлий интизом. Шуни ёддан чихармангки, одам ханча к'п нарсани билса, к'п 'хиса унинг нафахат узох муддатли, балки хисха муддатли хотираси дам бойиб, кучайиб бораверади. Бу 'ринда интизом керак, масалан, мунтазам бир вахтда, бир вазиятда ва бир маромда 'хиб 'злаштиришни 'зингизга одат хилсангиз, эслаб холиш дам, уни хотирада сахлаш дам анча самарали б'лади. Масалан, маддан зиёд бирор нарсадан чачаган вахтингизда 'злаштириш паст б'лишини яхши биласиз, ёки кечаси 'хигшандан к'ра, саар эрталаб туриб, дарсларни хайтариш натижаси сезиларлирох б'лади. Демак, яхши хотира ва со²лом фикр одамнинг умумий холати, саломатлиги ва кайфиятига бевосита бо²лихдир. биро нарсдан кучли хаяжонланиш, ташвиш ёки х'рхув хотирага дам, фикрлашга дам салбий таъсир к'рсатади. Демак, бирор нарса махида мулоазаа юритиш ёки ижод хилиш олдидан албатта, 'зингизга бир эътибор беринг: мазир шу ишга руан тайёрмисиз, толихханингиз й'хми? Ҳар бир ишни тартиб билан, ахл билан й'лга х'йиш, руий интизом мезонларига амал хилиш хотира тарбиясининг асосий мезонларидандир.

Ихтиёрий впа беихтиёрий хотира. Хотиранинг узох ёки хисха муддатли туридан унинг ихтиёрий вак беихтиёрий турларини дам фархлашади. Одам бевосита 'зига жуда ёххан, жозибали туюлган, ёрхин нарсаларни беихтиёр эслаб холади, эслаб холганда дам умрбод сахланиши дам. мумкин. Бунинг учун ундан ирода кучи ёки атайлаб эслаб холиш махсади талб этилмайди. Ана шундай нарсаларни у яна керак б'лмаганда, беихтиёр ёдга туширади дам.

Энди маётда шундайки, одам мар доим дам 'зига ёххан ва 'зи хоқлаган нарсаларни эслаб хола олмайди ва улар устад ахлий операцияларни амалга оширавермайди. Шундай шароитлар ҳам к'пки, Сиз эслаб холишингиз, эса сахлашингиз к е р а к. Масалан, математик формулалар, кимё дарсидаги формула, ва хонуниятлар, тарих фанидаги тарихзий саналар кабиларни эслашга мажбур б'ласиз, чунки бусиз 'ша фанни 'злаштиролмайсиз ва у билан бо²лих бошха хонуниятлар моқиятига етолмайсиз. Айнан шундай махсадли, атайлаб хотирада маълум маълумотни сахлаш ва уни кейинчалик тклашга ихтиёрий хотира дейилади. Ихтиёрий хотиранинг кучи ва самараси бевосита фикрлаш ва ахл операцияларига бориб тахалади. Чунки 'ша 'злаштирилаётган маълумотларни умулаштириш, гурухларга б'лиш, уни бошха турдаги илгари улаштирилган материал билан бо²лаш каби ишлар ахл-фаросат ишидир.

Демак, анланган нарсалар яхширох эса сахланади. Яъни тафаккурнинг тақлил хилиш (анализ), умумлаштириш (синтез) ва таххослаш каби жараёнлари орхали материал мустақкамрох хотираланади.

Шу 'ринда хотиранинг саккиз хонунини эслаб х'йишни таклиф этамиз:

1. Анланганлик хонуни. Оддий, лекин мураккаб хоун, яъни берилган материални ханчалик чухур анласак, шунчалик уни мустақкам хотирада муқрлаган б'ламиз.
2. Ёзихиш хонуни. Анатолий Франс: «Билмиларни яхши хазм хилиш учун уни иштаха билан ютиш керак» деганда, албатта, материалга жонли хизихиш билан муносабатда б'лишимиз, ва уни яхши к'ришимиз кераклигини назарда тутган.
3. Илгариги билимлар хонуни. Маълум мавзу юзасидан билимлар ханчалик к'п б'лса, янгисини эса сахлаб холиш шунчалик осон б'лади. Масалан, илгари 'хиган бирор китобни хайтадан 'хиб, уни уни янгидан 'хиётгандай хис хилсангиз, демак, сиз илгари тажрибангиз етишмаганлигидан уни яхши 'злаштира олмаганингизни мис хитлишингиз мумкин. Демак, эски билимлар ҳам тажрибага айлангандагина, янгиларига замин б'ла олади.
4. Эслаб холишга тайёргарлик хонуни. Бирор материални эслаб холишдан аввал б'л'уси ахлий ишга хандай мазирлик к'рган б'лсангиз, шунга мос тарзда эслаб

холасиз. Масалан, физика 'хитувчисининг барча дарслари сизга доимо маъхул бўлган бўлса, Сиз: «Бугун ҳам янги нарса 'рганиб чихаман», деб 'зингизни ишонтирасиз ва охибатда натижа ҳам яхши бўлади. Ёки вақтга нисбатан тайёргарлик ҳам шундай. «Бир амаллаб имтоқон топширсам, кейин хутиламан», деб дарсга тайёрланган бўлсангиз, имтиқон тугагач, г'ёки миянгизни биров «ювиб х'йгандай» тасаввур юсил бўлади. Агар материални мутахассис бўлишимучун жуда керак, деб умрингиз охиригача муқимлигини англасангиз, у нарса хотирада муҳим сахланади.

5. Ассоциациялар хонуни. Бу хонун маҳида эрамиздан аввал Арасту ҳам ёзган эди. Ёонуннинг моқияти шундаки, бир вақтда шаклланган тасаввурлар хотирада ҳам ёнма-ён бўлади. Масалан, айти конкрет хона 'ша ерда р'й берган ходисаларни ҳам эслатади.
6. Бирин-кетинлик хонуни. Ҳарфларни алфавитдаги тартибда ёдда айтиш осон, уни тескарисига айтиш хийин бўлганидек, хотирада ҳам маълумотларни маълум тартибда жойлаштириш ва керак бўлганда, тартиб билан бирин-кетин тиклаш маҳсадга мувофиқдир.
7. Кучли таассуротлар хонуни. Эслаб холинадиган нарса т'рисидаги биринчи таассурот ханчалик кучли бўлса, унга унга алоҳадор образ ҳам шунчалик ёрхин бўлади. Бундан ташқари, Сиз учун аҳамиятли ва жозибали маълумотлар охирида эсланаётган материал ҳам яхши эса туширилади.
8. Тормозланиш хонуни. Ҳар хандай муайян маълумот 'зидан олдинги маълумотни тормозлайди. Шунинг учун унинг 'чиб кетмаслиги учун янгини эса сахлашдан аввал мустақкамлаш чораларини куришингиз керак.

Демак, яхши кучли билимларга эга бўелиш учун қар бир предмет ёки фаннинг мавзуларини оёзига хос тарзда ёктира олиш ва хотирада сақлаш услубларини ишлаб чиқаришингиз керак экан. Лекин албатта, математика фанини кейин физикани, тарихдан кейин адабиётни фанини, шеър ёдлашни уйху олдида амалга оширмасликни маслаҳат берамиз.

Ассоциатив хотира ва мантиқли фикр. Ёадимий Грецияда олимлар ва нотихлар кучли хотирага эга эканликлари билан ажралиб турганлар. Улар хо'оздаги ёзувсиз узундан-узоқ нутхлар с'злай оларканлар. Бунинг сабаби нима билан бо'лих?

Буниташунтириш учун 'ша ҳадимий грек ноти'ини тасаввур хилинг: узун ок к'йлакли, соҳол х'уган, жингалак сочили. Унинг яшайдиган жойини тасаввур хилинг: мрамрдан ясалган устунлар, деворларида тоқчалар ва 20-30. Мана шу грек ноти'и нутхига тайёргарлик к'раёрганда 'з нутхининг мар бир бўлагини 'зи яшайдиган ердаги конкрет предметлар билан бо'лаган экан: масалан, «мана бу фикр мрамр устундаги айти мана бу расм билан, буфикр эса тоқчадаги мана бу китобни эслатади» ва шунга 'хшаш. К'пчилик 'ртасига чиҳишдан аввал у хонада к'ёдан бу ёхха юриб, фикрларинианашундай конкрет буюмлар билан бо'лар экан. Бу ассоциациялар хонунига т'ри келади, я'ни конкрет фикрни конкрет буюм, факт, модиса билан бо'лаш – ассоциациядир.

Яхши хотира ва мустаҳил фикрлаш. Яхши эслаб холиш мустаҳил фикрлаш билан жуда узвий бо'лих. К'пинча одамлар ёмон 'йлаганлари учун яхши эслаб холамайдилар. Сиз-чи? Бирор ма'тий муаммо бўйича 'зингиз мустаҳил харорлар чиҳара оласизми? 'зингизча, мустаҳил тарзда х'шимча адабиётлар топиб, 'з устингизда ишлай оласизми? Бу ердаги сир шундаки, сиз 'зингиз мустаҳил топиб 'хиган китобингиз мазмунини 'хитувчи тазиҳи билан 'хиган китоб мазмунидан к'ра яхшироқ, мустаҳкамроқ эслаб холасиз. Бу к'плаб экспериментларда ва ма'тий кузатишлар синалган факт ва бунга сира шубҳа ҳилманг.

Умуман, бирор масалада мустаҳил фикр пайдо бўлган бўлса, у сизнинг актив с'злар зақиранингизда, хотиранингизни тубида сахланади ва унинг мазмунини биров атайлаб 'чириб ташлай олмади. Шунинг учун эркин фикрловчи одамнинг хотираси ҳам яхшига 'хшайди, аслида бу икки холат ва жараён 'заро жуда узвий бо'лихдир.

Америкалик Г.Унгар деган олим хотиранинг кучи ва салоҳиятини фикрлаш тажрибаси ва умуман инсонинг узоқ умр кўриши билан боʻлайди унинг фикрича, хотира ханчалик ишланган ва машҳ хилдирилган бўлса, у шунчалик узоқ умр кўради ва умрининг охиригача соʻлом фикрга эга бўларкан.

Хотиранинг тарбиясида хитойликларнинг хуйидаги маҳолларини ёддан чихарманг:

*Эшитдингми – эсан чихардинг,
Кўрддингми – эсан туширддинг,
Амалга оширддингми – тушундинг.*

Демак, яхши фикрлаш ва яхши эслашнинг реал асоси – англаш, тушуниш ва билган билимларини амалда қўллашдир. Шунинг учун ҳам Рене Декарт «Яхши ақлнинг босилиши ератли эмас, уни сўз оёғида ишлата билиш муҳимроқ» деб таъкидлаган эди. Бу бевосита хотиранинг бошқарилиши ва тарбияланишига ҳам боғлиқ.

Демак, 1. Ҳайратланинг, ҳар бир нарса, ҳодиса, муаммо сизда табиий ҳиссиётларни уйғота оладиган жиҳатларини ажратинг.

2. кизикувчан бўлинг! Инерт, лоқайд бўлган қўра, жонди, зийрак ва ҳар нарсанинг сиру-синоатини билиш афзал.
3. Фикрлашнинг яхшилигига ишонинг, барча ишонтурувчи омилларни таҳлил қилинг. Қарам бўлса, оёғингизда зарур тасаввурларни чақириб, уларни тизимда бирлаштиринг.
4. Синчков ва жонсарам бўлинг. Атрофга бефарам бўлмади, билиш жараёнларингизни мутолақа ривожлантириб бординг.
5. Хотиранинг тарбиясига ҳушёр бўлинг, уни фақат сиз учун зарур ва муҳим маълумотлар билан бойитиб, жойида юқорида таъкидланган саккиз қонуниятни орқали оёғириб бординг.
6. Хотиранинг ва у орқали мутолақа фикрларингизни ривожлантириб боришга оёғини хуйида берилган машҳлар орқали амалга оширинг.

ХОТИРАНИ ТЕКШИРИШ УЧУН МАШҚЛАР

1. Агар ёнингизда бирор оёғингиз бўлса, унда қуйидаги сонлар қаторини бир хил темпода оёғиб беришни оёғингиз. Си унинг орқасидан овоз чиқариб, таққорланг. Агар оёғингиз мутолақа бақармоқчи бўлсангиз, қаторларга бирин-кетин оқ қўғоз ёрдамида утиб, кейин хотиранингизни текширинг. Эсингизда қолган сонларни хоʻшга ёзинг ва неқта сонни ва хайси қаторларни таққирок эсан олиб қолганлигингизни аниқланг:

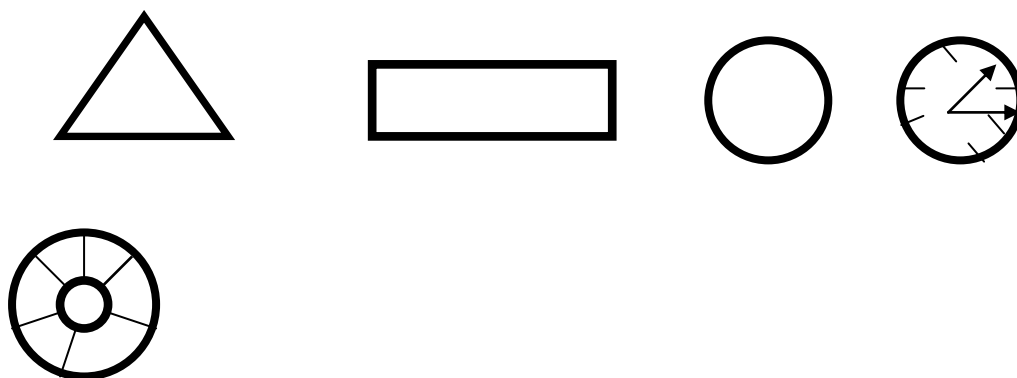
972

1406

39418

067285
3516927
58391204
764580129
2164089573
45382170369
870932614280

2. Ёуйида 12та расм бериган. Сиз уларнга 1 минут давомида диххат билан харанг ва эсда сахлаб холишингиз натижаларини тартиб билан нима нимадан кейин акс эттирилган, хандай предметлар акс эттирилганлигини ёзинг. Агар Сиз шу 12 та предметдан 8 тасини тўри эсга тушира олсангиз, демак, хотирангиз яхши деяверинг.

Мавзу: №3. Мустакил фикр ифодаси ва мантикийлилик.

Режа:

1. Мустакил сөзлаш мақорати.
2. Мантикий узвийлик ва мухтасарлик.

Адабиётлар:

1. Каримова В.М., Суннатова Р.И, тожибоева Р.Н. Мустакил фикрлаш. Тошкент-2000.
2. Каримов И.А. баркамол авлод орзуси. Тош-1998й.
3. Сафо Очил. Мустакиллик маънавияти ва тарбия асослари. Тош-1995.
4. Рахимов И. Мантик. Тош-1994.

Таянч тушунчалар: мантик, фикр, лу³/4ат, босиклик, мантикий узвийлик.

Тилимиз ва сөзларнинг тарбияловчи кучи. Тилимиз – дилимиздаги сөй-фикрларимизни ифодалаш воситасидир. Биз унинг ёрдамида ҳар куни, ҳар бир дақиқада амалга оширадиган ишларимиз, муаммоларимиз ҳамда қувонч-ташвишларимизнинг моҳиятини ангаймиз. Жон Локкнинг тилни икки хил маънода ишлатиш мумкинлиги тўғрисидаги ушбу фикри диққатга сазовордир:

«Фукаровий» ҳамда фалсафий маънода. «Фукаровий маънода тил ва у орқали ифодаланган фикр ва 3/4оялар изхорини мен шундай тушунамани, у одатий, қундалиқ ташвишлар ва таниш маълумотларни, ҳар куни боғлиқ сетаётган ҳодисалар тўғрисидаги фикрлашни назарда тутди . . . Сөзларнинг фалсафий маънодаги ишлатилишини эса умумий жумлаларда аниқ текширилган ва ҳақиқатга айланган маълумотларни етказиш воситасидаги шаклини тушунаман».

Демак, тил ва унда ифодаланадиган сөзларнинг амалий ва ижтимоий моҳиятини ажратиш мумкин экан. Амлий нутқ малакалари одамларнинг қундалиқ муомала ва мулоқот жараёнида шаклланиб, сайқал топади. Ижтимоий йўналтирилган нутқ малакаларига эса одамлар сўргатилади. Бунда Сиз мактабда, таълим масканларида сўзлаштирилган турли-туман фанлар ва улар орқали онгига етиб бораётган маълумотларнинг сўри ва аҳамияти бекиёсдир. Ўқимишли, зиёли ва фикрли инсон учун табиий фикрлашнинг аниқ сөзлар ва исбот талаб қилмадиган, асосланган билимларни сўз ичига олган шакли зарур. Бунинг учун бола сўзидаги сөзлар захирасини оддийгина механик тарзда ошириб бориши эмас, балки ангайган, мақсадга йўналтирилган захирасининг бойиб, қўпайиб бориши қўпроқ аҳамиятли ҳисобланади.

Буни чет тилларидан бири, масалан, инглиз тилини сўзлаштириш мисолида ҳам билиш мумкин. Сизга шу нарса маълумки, қундалиқ дарс жараёнида ҳарқуни инглиз тилидаги захираси ортиб бораверади. Алоҳида-алоҳида сўраганда, қўпгина сөзларни ҳозир ҳам биласиз. Лекин қўпчиликдаги муаммо шуки, ушу сөзлар ёрдамида сўзидаги фикрларни эркин тарзда баён этиб кетавермайди. Чунки ўша сўзлар илмий, тажрибавий, ҳақиқатга айланган билимларга айланмаган. Улар сиздаги фикрлар «активга» қирмаган, бунинг учун эса тажриба, илм, тинимсиз турлича адабиётларни ўқиш, уларни мулоқотда ишлатиш зарурлигини билсангиз керак. Оддий она тилимиз ҳам шундай.

Илк ёшлиқданок минглаб сўзларни эшитиб, улар орқали ўз қис-кеченималаримизни ифода этиб ёрган бўлсак ҳам, ҳаммамиз нотиклик мақорати

ва саънатига эга эмасмиз. Бунинг учун каммамизда бирдай сўзлар бойлиги етишмайди, чунки китоблар оркали ўзлаштирадиган ва оғзаки нуткимиз захирасида мустақкамланган сўзларимиз бойлиги унчалик катта эмас. Демак, сўзлар фикрий дунёмиз активида бўлиши керак.

Актив ва пассив луғатлар захираси. Шундай килиб, қар куни бизга одатий бўлиб колган сўзлар захирасига ишониб фикрларни баён этиш ўз карашларини ишончли ва асосли тарзда баён этиш учун етарли эмас. Аник ва таъсирчан гапира олиш учун биринчидан, сиздаги сўз бойлигининг ўзи хилма-хил, кўп ва ранг-баранг бўлиши. Иккинчидан, уларнинг аниклик ва конкретлик даражаси мукамал бўлиши ва учунчидан, фикрларни мукамал, мантикли ва мухтасар баён этиш малакасини булмоғи керак.

Сўзлар захирасининг бойиши нималарга боғлиқ? Энг аввало ўша биз хаётда огимиз томонидан унчалик каттик назорат килинмайди. Шунинг учун катта-ёшли, онгли ва зиёли инсон учун, ўз мустакил фикри ва карашларига эга бўлишни хоқлаган мутахссис учун актив захирамиз бой бўлиши, у тасодифий маълумотларга асосланган бўлмаслиги лозим экан. Агар одамнинг сўз бойлиги чекланган бўлса, у билан кунда мулокатда бўлаётган одамларнинг фикрлаш тарзига қам бу салбий таъсир кўрсатиши мумкин экан.

Актив захирани бойитиш йўли. Айтайлиқ, сиз ўзингиз учун янги бўлган бирор илмий манбага эга бўлдингиз. Масалан, кўлингизда «Психология» дарслиги бор. Сиз унинг мазмунини бир ўқишга ўзлаштира ололмайсиз. Нима киламиз? Аввал унинг умумий тузилишини бир ўрганиб чикасиз-мундарижаси, кириш сўзи, асосий мавзулар ва умуман қажми тўғрисида тасаввурга эга бўласиз. Бу ориентировка-мослашув босқачидир. Кейин унинг мавзуларини алоқида ўргана бошлайсиз. Ичингизда бир ўқишда уни тўла мохиятини тушунишимиз кийин. Сиз кичкина болалар кўллайдиган усулни кўлланган яъни, ташки каттик овоз билан алоқида муқим жойлари ва таърифларни ўқинг. Керак бўлса, кайта-кайта ўқинг. Миянгизда бир тизимга тушгач, материални ичингизда ўқисангиз қам бўлади. Лекин хар бир конуниятни тўла англаб ўқиш шарт. Масалан, «Шахс» мавзуси бўлса, ўқиб тугатгач, иложи бўлса, ўша ерларни каттик баланд овозда яна бир маротаба такрорланг. Уялманг, энг катта нотиклар қам ўз нотиклик мохоратларини ана шундай бошлаганлар. Керак бўлса, ойна олдида туриб. Ўзингизга жуда ёқиб колган жойларни ифодали айтинг. Бунда нафакат сўзларнинг маъноси ва кандай ифода этаётганингизга, балки товушингиз, киликларингиз, юз ифодаларингиз, кўз бокишига қам эътибор беринг. Чунки улар қам сиздаги фикрининг канчалик муқимлиги ва яхшилигини аудиторияга

уктирувчи омиллардир. Ана шундан кейингина мавзуни синфдошларингиз ёки дўстларингиз олдида ўз сўзларингиз билан мохиятини ва мазмунини бузмаган қолда айтиб берсангиз, шу мазмун Сиздаги актив захирага ўтади.

Пассив захира қам керак, лекин мустакил тарзда ўз фикрларни баён этиш учун албатта актив захира бой бўлиши керак.

Босиклик – ўзига ишончнинг белгиси Фикрини баён этаётганингизда албатта, ўзигизни тўла босиб олишингиз, имкони бориचा ўзигиздаги қаяжонни бировларга сездирмаслигингиз керак. Шунинг учун иложи бориचा босиклик билан бир текисда гапиришга ўрганиш керак. Масалан, космонавтларнинг эмоционал қолатларини тренировкалар жараёнида бўлжуси учишдан кўркаётганлигини асосан уларнинг овози бўйича аниқлашади. Демак, товушимиз устида ишлаш қам ишончнинг ва дадилликнинг муқим бўлиши экан. Шунинг учун қам биз куйида Сиздаги ишонч ва босикликни тарбияловчи бир нечта машқларни мустакил равишда алоҳида уйда қам биргалиқда қам бажариш мумкин.

ИСБОТ ТАЛАБ КИЛАДИГАН ФИКР. Кундалик ҳаётда турли-туман муаммолар ёки оддий ташвишлар билан боғлиқ масалаларни ечиш учун биз турли хил фикрларни ишлатамиз. Тугри, бу фикрни ишлатамиз. Тугри, бу фикрларнинг ҳаммасини ҳам биз бировларга билдирмаймиз, балки, узимизча, ичимизда у ёки бу ҳулосаларга келиб қуя қоламиз. Масалан, осмонупар янги бинони куриб, шахримизнинг кун сайин чирой очиб бораётганлигидан гурурланиб, «Бу бино кимнинг лойихаси билан курилди экан? Айнан шу лойиха асосида куриш фикрига келиш осон булмагандир.....?» каби фикрлар ҳаёлимиздан утса-да, уни дарров бировга билдирмаймиз. Лекин адабиёт дарсида уйга топширик сифатида берилган вазифани қай даражада уддалаганимизни билиш учун албатта уртокларимизнинг ишини ҳам билиб куйишга, уларникибилан узимизникини солиштиришга ошиқамиз. Чунки топган ечимимиз тугри булишини хоҳлаймиз, қолаверса, уқитувчидан мактов сўзларини эшитиш ва унинг эътиборида булиш ҳаммамизга ёқади.

Демак, биз юритадиган ҳар бир фикр тугри ва асосли булиши мақсадга мувофиқдир. Мақсадга мувофиқлик уз навбатида ҳар бир муаммонинг ечими асосли ва исбот қилинган булишини такоза этади

Инсоният маданияти ва умумбашарий кадриятлардан бири ҳам шуки, ҳар биримиз ҳаракатларимиз ва фикрларимизнинг маъно ҳамда мазмуни булишига ҳаракат қиламиз. Ана шундай фикрларнинг асосли ва тугри келиб чиқиши қонуниятларини ургатувчи фаннинг номи мантиқдир.

Фикр исбот талаб килгани учун хам мантик фани вужудга келган. Агар катталарнинг бахслари. ёки мунозараларини эшитган булсангиз, улар баъзи фикрлар хусусида «бу гапда жон бор, мантик бор», дейишса, бошка бирларим хусусида «Бемаъни фикр, унда мутлако мантик йук» дейишади. Демак, мантикийлик «тсеђрилик», «маънилилик», «асосланганлик», «исботланганлик» тушунчалари билан уйгун экан.

Мавзу: №4 Тафаккурни ривожлантирувчи дидактик сөйинлар ва услублар.

Режа:

- 1. Тафаккурнинг ригидлиги ва ижодий тафаккур.**
- 2. Тафаккур жараёнида тасавурларнинг ақамияти.**
- 3. Таълимли ўйинлар ва машқлар.**
- 4. Хулоса.**

Адабиётлар:

- 1. Каримова В.М. ва бошқалар. Мустакил фикрлаш. Тошкент, 2000 й.**
- 2. Т. Зиёдова. Ўқувчиларни мустакил фикрлашга ўргатиш. Токент, 2001 й.**

Тафаккурнинг ригидлиги. Ушбу методика тафаккурининг эгилувчанлигининг аниқлаш ва ривожлантиришга мўлжалланган бўлиб, унга карма-карши бўлган хусусият тафаккурнинг ригидлигидир. Уни ўтказиш учун секундомер ва бир неча машқлар керак.

Ўқувчиларга куйдаи йўриқнома берилади: «берилаётган мисолларда уч хил катталиқдаги идишларда зарур бўлган суюкликни ўлчаш зарур. Мисолларни кетма-кетликда ечинг, қар бир мисолга 2 минут вақт берилади. Агар 2 минут ичида еча олмасангиз, кейинги мисолга ўтиб кетаверинг. Масалан. 1-мисолни ечиб кўрамиз: 14, 59, 10л катталиқда идишлар бор. Сиз 25 л суюкликни ўлчашинигиз лозим. Идишда қеч қандай ўлчамни кўрсатувчи белгилар мавжуд эмас. Демак, 25 л суюкликни ўлчаш учун 59 литр идишдан 2 марта 10 литрдан ва 1 марта 14 литр суюклик кўшиб оламиз: $59-10-10-14=25$ л.

Болалар! Ушбу мисолларни ечаётганингизда сиз образли килиб ушбу суюкликларни кандай ўлчашингизни кўз олдигизга келтиришингиз лозим. Сизга берилган идишлар ёрдамида эса сиз теежамкорлик билан мисолни ечишингиз мумкин.

Ушбу методикани ечиш жараёни икки кисмдан: 1-5 мисоллар – йўналиш берувчи ва 6-10 мисоллар муаммоли бўлиб, уларнинг осон ва мураккаб усулда ечилишидир. Масалан: 6-мисол. Мураккаб: $49-23-3-3=20$; $23-3=20$ эса оддий усул ва ниқоят, 8-масалада битта оддий ечим мавжуд бўлиб у индикатор масала деб аталади. У эса лакмус коҳозидай ўқувчилар тафаккурининг ригидлигини намоён килади. 6-7 масалани мураккаб йўл билан ечиш ўқувчиларни берилган йўлланмага тез берилувчанлигини намоён килса, 9-10 масалаларни мураккаб йўл билан ечиш эса йўлланмани мустақкамлигидан далолат бериб, 8-масаланинг ечилиш ёки ечилмаслиги тафаккурнинг индикатори бўлиб хизмат килади.

Ушбу масалалр ечилгач, ечимларнинг тақлили ўтказилиб, мураккаб ва оддий йўл билан ечилган масалалар ажратилади. Масалн; ўқувчи 6-дан 0 масалагача 6, 7-масалани мураккаб йўл билан ечган бўлса, колганини эса оддий йўл билан ечган. Биз Сизнинг тафаккурингизнинг ригидлиги 40% га тенг эканлигини аниқлаймиз.

Бунда:

6-мураккаб.

7-мураккаб.

8-оддий. -100% ни

9-оддий.

10-оддий.

ташқил этади. (% қисобида ригидликни аниқлаш биз томонимиздан киритилган У.2.3.). Китобда ушбу методикага бошқачарок ишлов берилади, яъни 8-масалани ечган ўқувчилар флексибин тафаккурга ва ечмаганлар ригидлик гуруҳига кирадилар.

Ижодий тафаккур. Ўқувчиларда ижодий тафаккурни шакллантиришда ижодий вазифалар ёки масалаларни бериш билан бирга ёрдамчи топширикни қам бериш яхши самара беради. Куйида келтирилган методикамизда ижодий масалаларни ечишда ёрдамчи топширикларнинг ақамиятини кўришимиз мумкин.

Топширикни бажариш жараёнида ўқувчилар контроль ва тажриба гуруҳларига бўлинадилар. Тажриба гуруҳларидаги ўқувчилар 6 та гугурт чўпидан

4 та бир хил катталиқдаги учбурчакларни яшашлари лозим. Контроль гурук ўқувчиларга эса маълум микдордаги гугурт ёки сигарет кутичаларини маълум бир майдонга тахлаш топшириғи берилади. Топширикни бажариб бўлгач, топшириклар бир-бири билан алмаштирилади.

Тажриба гурукиннинг ўқувчилари гугурт чўплари билан етарли даражада бош котиришгач, уларда топширикни тўғри ёки нотўғри ечишгани бўйича шубқа туғилиши мумкин бўлиб турган пайтда улар гугурт кутичалари билан ечиладиган топширик топширикка кайтилади. Бу методика ўз ўрнида берилган тўғри йўлланманинг роли ниқоятда катта эканлигини кўрсатади.

А.Л.Пономарев тадқиқотларидан олинган натижалар шуни кўрсатадики, аввал муваффақиятсиз бўлган топширикни кўшимча, мустахкамловчи топширикни кизиқиш тугумасдан аввал берилишибилан ечими муваффақиятли топилаётган топширикни ечиш мумкинлигини кўрсатган. Олинган натижаларни кайта ишлашда уёки бу топширикка кетган вақт қисобга олинади. Бунда тажриба гуруқидаги ўқувчиларни биринчи топширикни кўмакчи топшириқдан аввал ечиш учун кетган вақт ва иккинчи топшириқдан сўнг кайта биринчи топширикка кетган вақт қисобига олинади.

«9 та нукта» масаласи. Кундалик қаётимизда мураккаб вазифа ёки топширикларга дуч келганимизда топшириқда берилмаган кўрсатмалар қақида фикр юритиб қам кўп қолларда муаммоларга дуч келиб қоламиз.

Куйида келтирилган масала ўқувчмларни сунъий тўсикларни юзага келтирмасликни ўргантади. Бунинг учун эса берилган топширик кўрсатмасини диққат билан эшитиш лозим. Ёқувчиларга куйидаги топширик берилади:

Ушбу

. . .
. . .
. . .

9 та нуктани шундай 4 та чизик билан бирлаштиринги, бирлаштириш жараёнида кулигиз узилмасин. Иккинчи бор чизикдан чикмасин.

Тахминан бу 2-расмдаги очик конвертда ифодалангандай бўлиши мумкин.

.
.

Ундан сўнг ўқувчиларга олдиндан тайёрлаб кўйилган 20 та бланк берилади. Унда 9 та нукта ифодаланган бўлиб, протоколда қар бир уринишининг вақти кайд килиб борилади. Масалаларни ечишда тафаккурдаги шаблонларни ечиш.

Мустаккил фикрлаш, тафаккурни ривожлантириш, шаблонларни енгилдаги куйидагига ўхшаш масалаларни ечиш жуда фойдалидир.

1. Иккита киши, ёшлиқда дўст бўлган инсонлар учрашиб қолишди ва уларнинг орасида куйидаги диалог бўлиб ўтди;

«- Сизни кўрмаганимга қам анча бўлиб кетди. Сиз қакингизда қеч нарса билмайман қам.

- Менинг кизим бор!
- Исми нима?
- Онасининг исмини куйганмиз.
- Ленажон неча ёшга тўлди?»

Сўбатдош дўстининг кизини номини қаердан билди?

Жавоб: «Иккита киши, ёшлигида дўст бўлган» иборасининг гўё эркаклар учраш-=====

Мавзу: №5 Интелект ва мустакил фикрлаш.

Режа:

- 1.Ителект тушунчаси.
2. Бола шахс, мойиллик. Кобилият ва лаёкат қакида тушунча.
3. Ижтимоий тафаккур, иждокорлик қислати, иждодий ёндошиш йселлари, иждодий фикрлаш.

Фойдаланилган адабиётлар.

1.И.А.Каримов. «Баркамол авлод Ўзбекистон тараккиётининг пойдевори». Т.1999 йил.

2.И.А.Каримов. «Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда»Т.1999й.

3.В.П.Беспалько. Слагаемые педагогической технологии. М.:1989.

4.Н.Н.Азизжоджаева. Педагогик технология ва педагогик махорат. Т.2003й.

5.Б.Л.Фарберман. Олий ўқув юртлирида укитишнинг замонавий усуллари. Т.2002.

6.Н.Сайдахмедов. Янги педагогик технология:тахлил, таъриф, мулохазалар. Т.2000.

Масалага ёндашув тарихидан XX асрга келиб жуда кўп нарсалар сон аклу заковатига, унинг интелектуал бевосита боғлиқ бўлиб қолди. Акл чироғи ёвузлик ва жаҳолатни енгиб, инсоният тараккиётига йўл очиб берди. Қозир сиз – бизни хайратга солаётган илму-фан ютуқлари, замонавий илғор технологиялар айнан инсон аклу заковати ютуқлари эвазига кўлга киритилганлигини яхши биламиз.

Бу ўринда олимлар кўпроқ «интелкет», «сунъий интелект» каби тушунчаларни қам ишлата бошладилар. Бунга асосий сабаб-инсон аклини ривожлантириш, ундан имкон даражасида унумли фойдаланиш ва уни самарали фикрлашга ўргатиш эди. Бу масалада икки хил йўналиш қам пайдо бўлади. Биринчи йўналиш тарафдорларининг фикрига кўра, интелкет-наслий бўлиб, одам ё акли ёки аклсиз бўлиб туғилади. Иккинчи йўналиш вакилларининг карашлари бироз бошқача бўлиб, улар акл – интелектнинг бор – йўқлиги, унинг кандийлиги энг аввало муносабат билдиришниёки уларни кандай идрок қилиш қобилияти билан боғлиқ.

Биринчи нуқтай назар инглиз олими, ўша сиз яхши билган Ч.Дарвиннинг кариндоши Дальтонга тегишли бўлиб, у юкори табака вакиллари қам интелект бўйича бошқалардан анча юкори бўлган. Яна бир кизик нарса шуки, унинг фикрича, интелект бўйича эркаклар аёллардан устун эмиш. Лекин унинг 10000 дан зиёд одамлар устида олиб борган текширишлари, тест синовлари энг танлиқли. Бир карашда зукко инсонлар қам оддий одамлардан фарк қилмаслигини. Аёллар эса баъзи кўрсаткичлар бўйича эркаклардан қаттоқи устун эканлигини кўрсатди.

Кўриб турганингиздек, одам акли бўлиб туғилмас экан, у кейин хаёти мобайнида интелектуал сифатларга эга бўла боради. Яъни, ўқиш-ўрганиш, ўз устида ишлаш ва яхши маълумот олиш шарт – шароитининг борлиги мустақил фикрлаш ва аклини бойитиш учун жуда зарур омиллардир.

Иккинчи ёндашув қам давр синовларига дош бера олмади, зеро берилган топшириқларни бажаришган кетган вақтнинг қамлиги қам интелектнинг зўрлигидан дарак бермас экан. Яъни, тез нимадир дейиш ёки мулоқоза қилиш – яхши ва самарали фикр юритиш эмас экан. Демак, жуда кўп муаммолар узок мушоқада ва мулохаза юритишни талаб қилади, баъзан бирдан милга «ярк этиб» келган фикр эса узок ва машаққатли ўқиш ва изланишлар натижаси бўлиши мумкин экан.

Биринчи интелектуалл тестларини яратган француз олимлари Бени ва Симонлар қам фикрлаш ва интелект тушунчалари жуда кенг маънода

караганлар. Уларнинг фикрича, интеллект сокиби бўлган одам шундайки, у «тўғри хукм юрғазади, тушунади ва мушоқада килади, ўзининг ақлу заковати қамда ташаббускорлиги туфайли у қаетининг барча шарт-шароитларига тўғри мослаша олади».

Шуни таъкидлаш жоизки, Бине ва Симон болалар учун мўлжалланган тестларни Париждаги мактаблар маъмуриятининг буюртмасига мувофик яратган эдилар. Векслер деган бошка бир олим эса катталарга мўлжалланган ақл тексларини яратди. У ва ундан кейинги психологларнинг авлодлари интеллектни айнан одамни ташки қает шар-шаротларига мослашувини таъминловчи омилдир, деб карай бошладилар.

Интеллектнинг тизими «Интеллект» ёки фикрлашни белгиловчи ақлу-заковат яхлит бир нарсами ёки унинг таркиби аёрим алоқида кобилиятлар йиғиндисими, деган масала қам кўпчиликни ўйлантирган. Масалан эр-хотин Терстуонлар умумий интеллект таркибига кирувчи етти хил кобилиятлар қақида ёзишган:

- 1) қисоб – китоб килиш ёки арифметик кобилиятлар, яъни турли сонлар воситасида фикрларни баён этиш кобилияти;
- 2) вербал ёки сузлар воситасида фикрларни баён этиш кобилияти;
- 3) вербал идрок, яъни оғзаки ёки ёзма нуткни идрок килиш ва тушуниш кобилияти;
- 4) фазовий мослашув (фазодаги турли хил предметлар ва шаклларни тасаввур кила олиш тезлиги);
- 5) хотира (маълумотларни эсда олиб қолиш, эсда саклаш ва эсга тушириш кобилияти);
- 6) мулоқазга юритиш кобилияти, яъни илгариги тажрибага таянган қолда турли мураккаб муаммоларни қал килиш кобилияти;
- 7) турли предметлар ёки уларнинг тасвирларидаг и умумийлик ва фаркни идрок оркали ажрата олиш тезлиги.

Мактабда ўргатилмайдиган машқлар. Юкорида ечган машқга ўзшаган топшириқлар жуда кўп. Лекин шу вақтгача дарслар жараёнида сизни кўпроқ битта, ягона тўғри жавобга эга бўлган машқлар билан банд килиб келишган. Аввалги дарслардан биридаги арифметик катордаги етишмаётган сонни топиш қам ана шундай ягона тўғри жавоб қар доим қам бизни кониктирмайди. Тўғри жавоблар қар доим қам бизни кониктирмайди. Тўғри жавоблар доим бир канча бўлади ва бу нимани кидираётганлигимизни ва нима хақида ўйлаётганимизга

боғлиқ, холос. Айнан шу қолатлар янгиликлар, кашфиётлар ва буюк ўзгаришларнинг гаровидир.

Ижодий тафаккур нима? Конвергент ва дивергент фикр. Америкалик олим Гильфорд интеллект қакида ўз карашларини илгари суриб, бу йўналишда яхшигина ишлар килди. У икки тоифали тафаккурни фарклади: конвергент ва дивергент. Биринчи тафаккур бизга агар бирор масаланинг факат битта ечими бўлса, керак бўлади. Иккинчи эса-ўзига хос, ноёб оригинал ечим бўлишига сабаб бўлади.

Шундай килиб, муоммонинг ечимини кидиришнинг икки йўли мавжуд экан. Айрим одамлар қар қандай масаланинг битта ечими бор холос, деб қисоблаб, ўзларида бор бўлган билимлар қамда мантикий фикрлаш қобилиятларини ишлатадилар, бу – улардаги конвергент тафаккур қисобланади. Бошқалар эса аксинча, қар қандай муаммони турли томондан шарқлаш ва ечимни топишга қарқат килиб, қўпинча ноёб фикрлар устидан чиқадиладар. Бу – дивергент тафаккуридир.

Қуйидаги топшириқларга иложи борича қўп жавоюлар кидиринг. Таклиф этилаётган предметларни қандай мақсадларда ишлатиш мумкинлиги хусусида қўплаб ўзига хос жавоблар кидиринг. Масалан, жундан тўкилган пайпоқчани нима мақсадларга ишлатиш мумкин!

- Тўкилганини бузиб тшлаб, янгидан шарф килиб тўкиш мумкин;
- Илон чакиб олганда жгут килиб тасма ўрнига ишлатиш мумкин;
- Қўлкон ёки бош қийим ўрнида қийиши;
- Пул солиб юриш учун латта;
- Стол устини артиш мумкин;
- Тешиқ-туйнукларни беркитиш учун, совук кирмаслиги учун;
- Тўкиш игналдари (специаларни) солиб қўйиш учун қопча;
- Узумларни қушлар еб қетмаслиги учун ва қаказо.

Мавзу: №6 Ёқув фаолиятида мустикал фикрни тарбиялаш.

РЕЖА:

- 1.Мустикал тафаккурни шакллантириш омиллари.
- 2.Мустикал тафаккурни шакллантишда секитувчининг роли.
- 3.Мустикал тафаккурни таркиб топишида фанларнинг мохияти.
- 4.Фикр тарбиясида мантикнинг роли.

- 1.И.А.Каримов. «Баркамол авлод Узбекистон тараккиётининг пойдевори». Т.1999 йил.
- 2.И.А.Каримов. «Узбекистон XXI асрга интилмоқда»Т.1999й.
- 3.В.П.Беспалько. Слагаемые педагогической технологии. М.:1989.
- 4.Н.Н.Азизжоджаева. Педагогик технология ва педагогик махорат. Т.2003й.
- 5.Б.Л.Фарберман. Олий укув юртларида уқитишнинг замонавий усуллари. Т.2002.
- 6.Н.Сайдахмедов. Янги педагогик технология:таҳлил, таъриф, мулохазалар. Т.2000.

Ўсмирлик ва илк оспиринлик. Фирклаш қобилиятини ривожлантиришнинг табиий асосларидан ҳам қура, унинг орттирилган, тажрибага таянган омиллари ҳаётимизда аҳамиятга эгадир. Умуман инсон умрини даврларга булар эканмиз, уларнинг орасида илк ўсмирлик, ўсмирлик, оспиринлик,балогат ёши йиллари унинг қим бўлиб етишиши, одамийлиги ,малака ва қуникмаларининг муқамаллиги нуқтаи назаридан эътиборлидир. Бу даврларнинг яна бир муҳим жиҳати шуки, бунда бизни қизиқтираётган фикрлар шаклланади, фикрлаш жараёни такомиллашади, муқтақил тарзда ўзлигини аниқлаш, аниқ фикрларда баён этиш қобилияти ривожланади. Дикқатга молик томони яна шуки, айнан бу даврлар мактаб ва талабалик йилларига тугри келади. Бундан ташқари, айна шу даврлар муайян қасб-қорни эгаллаш йилларига ҳам тугри келади. Шунинг учун ҳам мактаб даврларида фикрлаш қобилиятининг ривожланиши ва уни ўстириш йуллари тугрисида фикрлашиш ва машқ қилиш пайти келди.

ФИКРЛАШ ВА МАКТАБ. Фикрлаш жараёнларига таъсир қурсатувчи мактабга алоқадор омилларни ўч қурухга бўлишқимиз мумқин;

1. бола билан бевосита мулоқотда бўладиганларнинг ақлий хусусиятлари ва одамларнинг таъсиридаги ривожланиш ;
2. ўқитиладиган предметлар таъсиридаги ўзгаришлар;
3. таълим ва тарбия мақсадларидан қелиб қикадиган вазифаларни бақариш мобайнидаги таъсирлар.

БИЗ ВА УҚИТУВЧИ. Агар биринчи омил тугрисида гапирадиган бўлсак, бу-одатда бизга таълим-тарбия берадиган муаллимлар,педагогларнинг бевосита таъсирлари назарда тутилади. Биз хохлаб-хохламай Узимиз суйган,хурмат қилган инсонлардан ибрат оламиз, нафакат оламиз, балки уларнинг ҳар бир қилиқлари, ҳаракатлари,гапириш услублари,нутқига хос хусусиятларга тақлид қиламиз.

Чиройли хусни-хатли укитувчида таълим олган болаларнинг аксарияти чиройли ёзгани каби, нутки равон, хар бир гапини уйлаб , чамалаб, асослаб гапирадиган инсоннинг фикрига хам беихтиёр эргашамиз. Айрим холларда шундай хам буладики, укитувчи узи атайлаб,болани айнан узидан гапиришга, хулосалар чиқаришга ,хукм юритишга мажбур килади. Бу усул бола гапиришдан ийманиб,чучиб гапиролмаётган боскичда, тортинчок болада узини окласа, ушбу усулнинг далил, фикрлари теран болага нисбатан ишлатилиши купинча узини окламайди. Баъзан бола укитувчисининг фикрига эътиборсизлиги юзасидан, кузидан илгаб олинади. Аслида ана шу холат хам бу мухитдаги узаро фикрлаш жараёнининг сифати ва хусусиятига ишорадир, демак, укитувчи кизиктира олмаяпти.

Аслида эса укитувчи ва укувчи уртасидаги муносабатлар шундай булиши керакки, катта уз фикрлари билан кичикнинг фикрларини кузгатиши,унга туртки бериши,йуналтириши керак. Агар тингловчи ёки

Укувчи «Муаллим айтганидек айтаман,айнан у каби хулоса чиқараман» деган нарсга урганиб колса, бу ишнинг самараси деярли «О» га тенгдир,дейиш мумкин. Колаверса, укитувчининг фикрлашлари, унинг нутки,жавобларни тинглаш, бахо бериш йулини нуксонсиз деб ким айта олади. Шунинг учун хам узаро муносабат,фикрлар алмашинуви шароити шундай булиши керакки,боланинг хар бир узига хос киликлари,гапириш йуналиши ва услуби,фикрлаш йули уз вақтида доимо куллаб-куватланиши ва муносиб бахоланиши керак. Усмир ва успирин доимо шуни ёдида тутиши лозимки, энг зукко, доно,билимдон сөкитувчи хам узига хос кайтарилмай индивидуалликдир, ва шуниси билан сизни жалб этмоқда. Сиз хам сөзингизга яраша дунёсиз ва бу сизга оригинал булиш ва фикрлашда хам уз малака ва одатларни шакллантиришни такоза этади.

ФИКРЛАШ ВА ФАН ПРЕДМЕТЛАРИ. Фикрлаш жараёнига купрок мактабда укитиладиган предметлар таъсир курсатади. Уларни шартли равишда икки гурухга булиш мумкин; бевосита харакат малакалари ва куникмаларини хосил килувчи предметлар (жисмоний тарбия,рasm,ёзув,мусика ва б) хамда уйлашга,тассаввур килган холда тушунишга мажбур килувчи мавхумрок предметлар (география,тарих,адабиёт, Физика,математика ва б.)

Биринчи гурух предметлар хам жуда зарур ,улар мустакил фикр юритиш учун шундай замин хозирлайдики, одам узини далилрок, нафисрок,зийракрок тутишни урганади. Керак булса,бу фанлар ёки предметлар хаёт хакидаги мулохазалар,тахлиллар учун тажриба мактаби хисобланади. Укувчи купрок

иккинчи гурух предметлардан, уларнинг талабларидан куркади. Лекин, айти шу тоифа предметлар сизни фикрлашга, мантиқан мулохаза юритиш, мавхумликни тушунишга, куз унгингизда аслида булмаган нарса ва ходисаларнинг мохиятини тушунишга имкон беради. Математика, ақл гимнастикасидир деган фикр бежиз эмас. Ёки адабиёт дарсларининг ролини сира ҳам камситиб булмайд. Бадиий буёклардаги персонажлар образлар орқали ифодаланган воқеа ходисаларни тасаввур қилар эканмиз, беихтиёр уша қахрамонлар билан ичимизда сирлашамиз, гаплашамиз уларнинг тақдирига қай³/₄ураамиз. Натижада улар хусусида қимлар биландир уртоклашиш ҳеч булмаганда синфда уқитувчи ва синфдошлар олдида гапиришга малака орттирамиз. Шунга ухшаш ақл гимнастикаси деярли барча предметларни узлаштириш жараёнида содир булади. Шунини унутмаслик керакки, мактабда уқитиладиган предметларни «менга керак», «менга керак эмас» деб ажратиш аслида нотугри иш. Чунки ҳар бир предмет аввало ҳаётимизнинг турли қирраларини, қонуниятларини ёритиш орқали биздаги тушунчаларни бойитади, ҳамма қанлар бир булиб, мустақил, ишонч билан барча муаммолар ва ҳар турли масалалар юзасидан фикрлашга қумаклашади. Қанчалик маълумотлар қуп булса, улар қилма-қил ва бир-бирини тулдирувчи булса, одамнинг фтқрлари тулик, тартибли ва мантиқий булиб бораверади. Агар барча предметларнинг мохиятида умумийликни топишга ақлингиз қодир булса, сиз-салқам қайласуфсиз, чунки айнан улар табиат, қамият ва инсон ақл-идроқига оид булган умумий қонуниятлар устида бош қотирадилар. Қилимлари бой булмаган одам ҳеч қачон қайласуф булолмайди, қайласуфлик эса қонишмандлик демақдир.

МАТИҚИЙЛИҚ ДАРСЛАРИ. Ниҳоят, таълим ва тарбия даврида қатталар қан предметларидан ташқари, қуплаб ақлоқий ва маънавий-маърифий мақсадларда тақбирлар, суқбатлар ва мунозаралар сётқазишадики, улар ҳам фикрларни бойитиш ва ривожлантириш учун шароит ролини уйнайди. Бунда мантиқийлик тамоилига қатта эътибор қаратилиши керак. Масалан, қанни яқши узлаштирадиган бола шериклари ундан бирор қонуниятни тушунтириб беришни сурашқанда, атайлаб узини қилмасликка олиши аслида биринчи навбатда уша «қилдимдонга» салбий таъсир қурсатади. Чунки агар у тушунтириб берганда, ички нутқиде шаклланаётган фикрини бир қарра ташқарида, ташқи нутқиде қинаб олиш имқонига эга буларди. Иқкинчи тамондан, ҳар сақар бундай «қизганқикликнинг» намоён этилиши ундаги инсон сифатидаги қазилатида намоён булиб, одамлар назаридан қолишига сабаб

булади ва охир-окибат унинг мясидаги гоялардан, фикрлардан узига хам, бошқаларга хам наф колмайди.

Шунинг учун хам тенгкурлар даврасида кутариладиган турли мавзулардаги бахс-мунозараларнинг фикр тарбияси, мустакил фикрлаш ва инсон камолоти учун ахамияти каттадир.

Шундай килиб,

1. Хаммага ва хар сохада таклид ўилаверишдан эhtiёт булинг, энг олижаноб ва зукко уkitучингизнинг хам тайёр фикрига эмас, уни узгалар билан уртоклашиш санъатига, гапириш маданиятига, узгалар фикрини тинглашдаги сабр-каноатига ва тинглаш малакаларига таклид килинг. Фикр эса сизники булсин ва уз иктидорингиз доирасида баён этишга урганинг.
2. Сизни хамма нарса кизиктирсин, барча фанлар керак ва улардаги умумий мохиятни топиш йулини кидиринг, мантикий фикрлашга ургансангиз, файласуф булсасиз!
3. Фикрингиз мантикий ва асосли булсинки, уни уртокларингиз ва устозлар билан бахам курганда ишонч ва дадиллик булсин.

Кўпчилик болалар мактаб йилларидан бошлаб, айнан конвергент тафаккур билан иш кўрганларки, бу колат кўпчилик предметларнинг талаби кисобланган. Ижодий тафаккурли, оригинал фикрловчилар бундан факат азият чекканлар, холос. Масалан, машхур Эйнштейн мактабда ўкишни ёктирмаган ва жуда ёмон ўкиган. Бунинг сабаби унинг хаёли паришонлиги ёки интизомсизлиги эмас эдик, у саволларга кўпинча савол билан жавоб кайтарарди, масалан, учбурчакни кўрсатиб, «Бу нима?» деган саволга жавоб бериш ўрнига «Агар у тўнтарилиб кўйилса нима бўларди?», «Агар вақт бўлмаганда нима бўларди?» каби ноўрин саволлар билан ўкитувчиларни кийнарни. Бунинг сабаби оддий эди: Эйнштейн ёшликданок дивергент-ностандарт тафаккурга эга бўлган.

Ижодкорнинг хислатлари. Ижод аклини оддий одамлардан кандай фарклаш мумкин?

Машклар.

Оригинал жавоб топинг. Бу нима?

Одатдаги жавоб: стол устида кандайдир нарсалар.

Оригинал жавоб: оёк

«Ёшларни мустакил фикрлашга сергатиш ва сөз устида мустакил ишлашни ташкил этишнинг педагогик асослари» махсус курсдан оралик назорат саволлари.

I - вариант.

1. Мустикил тафаккурни шакллантириш омиллари.
2. Интелект тушунчаси.

II – Вариант.

1. Тафаккурни шакллантиришда хотиранинг роли.
2. Кобилият ва лаёкат қақида тушунча.

III– Вариант.

1. Мантикий тафаккурни аниқлаш методлари.
2. Ижтимоий тафаккур, ижодкорлик хислати. Ижодий ёндошиш йўллари, ижодий фикрлаш.

IV – Вариант.

1. Тафаккурни ривожлантирувчи дидактик ўйинлар ва услублар.
2. Мустиқил сўзлаш мақорати.

V – Вариант.

1. Тафаккурни ригидлиги ва ижодий тафаккур.
2. Ўқув фаолиятида мустиқил фикрлашни шакллантириш.

«Ўшларни мустиқил фикрлашга ўргатиш ва ўз ўстида мустиқил ишлашни ташкил этишининг педагогик асослари» махсус курсдан якуний назорат саволлари.

I-вариант.

1. Мустиқил фикрлашнинг табиий асослари. **Таянч тушунчалар:** фикр, фикрлаш тушунчаси, завкланиш, кизикувчанлик, билиш.
2. Президентимиз И.А.Каримовнинг Ўзбекистон XXI асрга интиломда асарида мустиқил фикрловчи эркин шахс тарбиялаш муаммоси. **Таянч тушунчалар:** жамият, миллий мафкура, $\frac{3}{4}$ оё, бунёдкорлик $\frac{3}{4}$ оёси, эркин шахс.

II-вариант.

1. Мустиқил фикрнинг ижтимоий моҳияти. (мисоллар асосида). **Таянч тушунчалар:** фикрлаш тушунчаси, хайратланиш, ижтимоийлашиш, завкланиш.
2. Мустиқил фикрни ифодалашда ўқитувчининг роли., ўқув фанларининг роли..
Таянч тушунчалар: мустиқил фикр, актив ва пассив лу $\frac{3}{4}$ атлар захираси, босиклик, лу $\frac{3}{4}$ атнинг аниқлиги.

III-вариант.

1. Мантикий фикрлаш тушунчаси. Ёкув фаолиятида мантикий тафаккурни таркиб топтириш.

Таянч тушунчалар: малака, фикрлаш малакалари, тафаккур, тафаккур эркинлиги.

2. Интелект ва мустакил фикр.

Таянч тушунчалар: интелект, ижодий тафаккур, мустакил фикр, ақл-заковат.

IV-вариант.

1. Ижодий тафаккур нима?

Таянч тушунчалар: ижодий тафаккур, мустакил фикр, конвергент, дивергент, ижодкорлик хислатлари.

2. Хотирани мустахамлаш қонуниятлари..

Таянч тушунчалар: ижодий фикрлаш, регид, тарбияланган фикр, тафаккур.

V-вариант.

1. Ижодий фикрлаш ва ҳаёл.

Таянч тушунчалар: ижодий фикр, ҳаёл, ижодий ёндашиш, кашфиёт.

2. Ёкув фаолиятида мустакил фикрлашни тарбиялаш.

Таянч тушунчалар: фикрлаш ва мактаб оёсимирлик, илк оёспиринлик, оёкитувчи.

VI-вариант.

1. Ёкувчиларнинг мантикий тафаккурини шакллантиришда ўқитувчининг педагогик маҳорати.

Таянч тушунчалар: мантик, дарс, таълим, тарбия, суҳбат.

2. Тафаккур жараёнида ўқув фанларининг моҳияти.

Таянч тушунчалар: тафаккур, тасаввур, тафаккурнинг регидлиги, ижодий тафаккур.

VII-вариант.

1. Таълими оёинлар ва машқлар, уларнинг аҳамияти.

Таянч тушунчалар: тафаккурнинг ригидлиги. Ижодий тафаккур, тажриба, метод, усул.

2. Муаммо куйиши – мустакил фикрлашга сургатиш асоси.

Таянч тушунчалар: муаммо куйиш, мустакил фикр, янги петехнология, метод.

VIII-вариант.

1. Мустакил тафаккурни таркиб топтиришда эркин фикрлаш, мунозара дарсларининг роли.

(Дарс лойихалари асосида).

2. Секувчиларнинг мантикий тафаккурини таркиб топтиришда ўқув фаолиятининг мохияти..

Таянч тушунчалар: мантикийлик, индукция. Дедукция, аналогия. Мантикий фикрлаш.

IX-вариант.

1. Ижодий ёндашиш йўллари ва ижодкорлик хислати.

Таянч тушунчалар: ижодий ёндашиш, ижтимоий тафаккур, интелект тушунчаси.

2. Мустакил тафаккурни таркиб топтиришда заковат ўйинларининг мохияти.(мисоллар асосида)

Таянч тушунчалар: интерфаол методлар,,мотивация..

X-вариант.

1. Мустакил фикрлаш-давр талаби. Секувчиларнинг мустакил тафаккурини шакллантириш –ижтимоий зарурат.

Таянч тушунчалар: мустакил фикрлаш, эркин шахс, миллий мафкура, миллий $\frac{3}{4}$ оя.

2. Мустакил фикрлашни таркиб топтиришда педагогик технологияларнинг роли..

Таянч тушунчалар: педагогик технология,хайратланиш, завкланиш, мустакил фикрлаш, кизикувчанлик, билиш.